

УДК 159.922.8:61

ХАРЧЕНКО Анжела Станіславівна

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ ДО МІЖНАРОДНОЇ АКАДЕМІЧНОЇ МОБІЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ІЗ РІЗНОЮ СОЦІОКУЛЬТУРНОЮ АДАПТАЦІЄЮ

У статті викладені результати емпіричного дослідження, що висвітлюють психологічні особливості ставлення до міжнародної академічної мобільності студентів із різною соціокультурною адаптацією. Подано розуміння цього ставлення у сукупності когнітивного, емоційного, мотиваційного і поведінкового компонентів. Встановлено, що в ставленні до міжнародної академічної мобільності студентів із різною соціокультурною адаптацією існують як схожі, так і відмінні ознаки, які виявляються в когнітивному, емоційному, мотиваційному і поведінковому компонентах. Доведено, що студенти з інтерактивним, адаптивним та конформним типами соціокультурної адаптації мають вищий рівень розвитку компонентів ставлення, ніж студенти з ностальгічним, депресивним та відчуженим типами цієї адаптації. У ставленні до міжнародної академічної мобільності студенти з інтерактивним типом соціокультурної адаптації мають найвищі за інші типи показники, а з відчуженим – найнижчі.

Ключові слова: *ставлення, соціокультурна адаптація, академічна мобільність, ставлення до міжнародної академічної мобільності, особистість студента.*

Постановка проблеми. Навчання студентів у закладах вищої освіти є значущим періодом у процесі їхньої професіоналізації. Тому актуальним в освіті України є визначення шляхів підвищення конкурентоспроможності студентів у майбутній професійній діяльності (Гончарова, 2015; Харченко, 2014, 2015; Юдіна, Білоус, 2017). Одним з таких шляхів визначається участь студентів у програмах міжнародної академічної мобільності.

Академічна мобільність студента є складним процесом його особистісного та професійного розвитку, «...при розгортанні

якого особистість щохвилини зустрічає необхідність вирішення динамічних життєвих ситуацій, актуалізуючи широкий спектр специфічних навичок: здатність до міжкультурної комунікації; вміння мислити у термінах толерантності, дистанціюючись від будь-яких проявів дискримінації; здатність до саморефлексії; екзистенціальну відкритість тощо» (Свириденко, 2014, с. 6-7).

Крім цього, у сучасних студентів у закладах вищої освіти склалося й певне ставлення до міжнародної академічної мобільності, яке може визначатися особливостями їх соціокультурної адаптації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Адаптація особистості до нового соціокультурного середовища є предметом вивчення психологів Г. Андрєєвої, Л. Анн-Вілсон, І. Данилюка, М. Іванової, В. Мухіної, Т. Стефаненко, О. Сухарева, І. Шолохова та інших. В їхніх працях обґрунтовано її сутнісні ознаки, функції, чинники, типи, а також важливість психологічної допомоги за умов міжкультурної дезадаптації. Дослідженню процесу та схильності адаптації українських студентів за кордоном присвячено незначну кількість робіт науковців (праці О. Біляковської, І. Галяна, А. Гірника, Г. Черушевої).

Мобільність є міждисциплінарним терміном, який розуміється як готовність, рух, адаптація, здатність до швидкої зміни стану, тощо. Для нашого дослідження особливо важливими ракурсами міждисциплінарного розгляду мобільності є педагогічний і психологічний. Із точки зору педагогіки, мобільність «...вивчається з позиції здатності особистого розвитку людини і суспільства, організації неперервної освіти, можливості адаптації до нових умов (протидія старінню знань), пошуку кращих умов навчання, у тому числі зі зміною місця перебування (регіону, країни)» (Біль, 2016, с. 647). Психологічні аспекти мобільності пов'язані з розкриттям особливостей поведінки особи у ході її формування і реалізації. «... Окремий важливий напрям розгляду мобільності полягає у вивченні інтеграційних та адаптаційних особливостей у ході руху (зміни), трансформації цінностей як на особистісному, так і на суспільному рівні» (Біль, 2016, с. 647).

У вітчизняній науці академічна мобільність розглядається у контексті реформування вищої освіти як фактор підвищення

конкурентоспроможності закладу вищої освіти і майбутнього фахівця. Також досліджуються критерії та бар'єри академічної мобільності, різні компоненти готовності до неї студентів. Проте в українській психології бракує досліджень, що присвячені психологічним особливостям ставлення до міжнародної академічної мобільності студентів, які мають різний тип соціокультурної адаптації.

На нашу думку, ставлення студентів до міжнародної академічної мобільності слід розглядати в сукупності когнітивного (знання сутності, структури, факторів та основних тенденцій міжнародної академічної мобільності; розуміння її ролі як у контексті єдиного європейського освітнього простору, так і професійному розвитку майбутніх фахівців), емоційного (почуття та емоції, пов'язані з виїздом за межі країни з метою навчання до іншого закладу вищої освіти на певний період часу), мотиваційного (сформованість мотивації до планування та участі в програмах міжнародної академічної мобільності) і поведінкового (відповідність дій і вчинків студентів вимогам програм міжнародної академічної мобільності).

Мета статті полягала в аналізі результатів емпіричного дослідження психологічних особливостей ставлення до міжнародної академічної мобільності студентів з різною соціокультурною адаптацією.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження проводилось на базі Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. У ньому взяли участь 206 студентів 1 - 4 та 6 курсів психолого-педагогічного факультету. Критеріями їх відбору були наступні: високий рейтинг успішності, участь у науковій та громадській роботі, знання іноземної мови.

Нами було використано такі методики: «Адаптація особистості до нового соціокультурного середовища» (за Л. Янковським), а також авторську анкету «Ставлення студентів до міжнародної академічної мобільності».

Опитувальник «Адаптація особистості до нового соціокультурного середовища» (за Л. Янковським) призначено для визначення типу адаптації, що домінує, – адаптивного, конформного, інтерактивного, депресивного, ностальгічного чи відчуженого. Цей опитувальник було адаптовано до мети

нашого дослідження, що відбиває специфіку минулого досвіду студентів, набутого в умовах тієї культури, в якій вони виховувалися. Модифікований у такий спосіб опитувальник дозволяє вивчити схильність студентів адаптуватися до нового соціокультурного середовища.

До анкети «Ставлення студентів до міжнародної академічної мобільності» увійшли питання, що стосуються як загальних відомостей про студента, так і різних компонентів його ставлення до міжнародної академічної мобільності.

Так, найбільш поширеним типом соціокультурної адаптації студентів виявився інтерактивний – 35,0% осіб. Студенти готові до прийняття і активного входження до нового середовища та налаштовані на розширення соціальних зв'язків. Вони впевнені у власних можливостях, критично ставляться до власної поведінки. Молоді люди мають велике бажання самовдосконалюватися й реалізувати себе шляхом досягнення матеріальної незалежності. Вони виявляють спрямованість на співпрацю з іншими і схильні контролювати власну поведінку з урахуванням соціальних норм, ролей і соціальних установок нового суспільства.

Дещо менша кількість студентів (30,6 % осіб) має адаптивний тип. Їм властиве особисте задоволення, позитивне ставлення до навколишніх людей та їх прийняття. Вони за потреби здатні відчувати себе соціально і фізично захищеними, приналежними і причетними до нового суспільства. Також ці студенти, виявляючи високий рівень активності, прагнуть до самореалізації. Вони впевнені у відносинах із іншими людьми. Грунтуючись на власних можливостях і минулому досвіді, планують своє майбутнє.

Конформний тип соціокультурної адаптації виявили 19,4 % студентів. Для цих молодих людей характерним прагнення за будь-яких умов підтримувати відносини з іншими. Вони орієнтовані на соціальне схвалення, залежні від групи. Їм властива потреба в прихильності та емоційних відносинах з людьми, що підсилює прагнення прийняти систему цінностей і норм поведінки нового середовища. Поведінка студентів формується під впливом очікувань групи залежно від ступеня зацікавленості в досягненні власної мети і планованої винагороди.

Проте в нашому дослідженні було виявлено студентів, яким властиві ностальгічний, депресивний та відчужений типи соціокультурної адаптації. Так, ностальгічний тип характерний для 9,2 % студентів. Вони схильні втрачати зв'язок із культурою, причетність до неї. У новому суспільстві їм може бути властивий внутрішній розлад і сум'яття, що виникають через роз'єднання з традиційними цінностями і нормативами та неможливість знаходження нових. Часто вони відчують безпритульність, що знаходяться «не на своєму місці». Емоційний стан цих молодих людей у новій культурі здебільшого характеризується мрійливістю, тугою, меланхолією, спустошеністю.

У незначній кількості досліджуваних (3,4 % осіб) виявлено депресивний тип соціокультурної адаптації. За нових умов увесь світ для них забарвлюється в похмурі тони і сприймається як позбавлений сенсу та цінностей. Вони мають занижену самооцінку. Їм важко реалізувати власний рівень очікувань, пов'язаний із соціальною та професійною позицією, оскільки вони впевнені в безперспективності. Неоптимальний вияв власних здібностей, пов'язаний у них з неприйняттям себе та інших. Безпорадні перед життєвими труднощами, студенти можуть переживати почуття провини, сумнів, тривогу щодо соціальної ідентичності. Загалом, їм більше притаманні пригніченість, спустошеність та ізольованість.

Відчужений тип соціокультурної адаптації виявлений у найменшій кількості студентів – у 2,4 % осіб. Утверджуючи норми, установки і цінності свого звичного суспільства, вони не приймають новий соціум. Їм властива низька самооцінка. Неузгодженість домагань і реальних можливостей, заклопотаність власними ідентичністю і статусом, вплив зовнішнього контролю на загальне неприйняття себе та інших призводять до переконання студентів, що власні зусилля можуть лише незначно вплинути на ситуацію. Для цих студентів характерні занепокоєння з приводу нездатності задовольнити власні потреби, паніка, безпорадність, нетерплячість, відчуття нехтування з боку інших.

Проаналізуємо ставлення студентів із різним типом соціокультурної адаптації до міжнародної академічної мобільності.

Студенти з інтерактивним типом соціокультурної адаптації переконані в перевагах міжнародної академічної мобільності здебільшого в мовленнєвій практиці, обміні досвідом, культурному обміні, налагодженні міжнародних зв'язків та засвоєнні нових знань. На їхню думку, для підвищення якості освіти навчання у межах таких програм може бути корисним. Студенти вважають, що навчання в закордонному університеті дасть можливість отримати корисний досвід життя в іншій країні, освоїти міжкультурну комунікацію, добре засвоїти іноземну мову, створити мережу професійних знайомств, розширити коло корисних контактів із різними людьми, освоїти нові технології роботи і комунікації. Для навчання за кордоном, на думку студентів, треба бути готовим до усної комунікації (як загальної, так і професійної), а також до поїздки пройти курси мовної підготовки, отримати відповідний сертифікат. Причому вони висловлюються як за вивчення мови на безкоштовній основі, так і на платній. Для участі в програмах академічної мобільності ці студенти намагатимуться отримати гроші для навчання від різних фондів та, у разі необхідності, готові повністю сплатити всі витрати.

Для студентів із адаптивним типом в академічній мобільності важливим є переважно обмін досвідом, засвоєння нових знань та мовленнєвої практики. Причому вони переконані у корисності академічної мобільності. Навчання в закордонному університеті приваблює їх можливістю отримати освіту вищої якості, проводити наукові дослідження і розробки, а також створити корисну для їхньої кар'єри мережу професійних знайомств. Плануючи поїздку за кордон у межах програми академічної мобільності, як вважають ці студенти, треба володіти різними видами писемної комунікації. Можливою є самостійна підготовка, зокрема, вивчення мови, проте, головне – підвищена мотивація. Вони вважають за можливе вивчення іноземної мови як безкоштовно основі, так і платно. Зароблятимуть на навчання за кордоном паралельно з навчанням в університеті в Україні.

Студенти з конформним типом соціокультурної адаптації вважають, що перевагами міжнародної академічної мобільності є обмін досвідом, культурний обмін, налагодження міжнародних зв'язків, а також можливість потім знайти роботу. З метою

підвищення якості освіти навчання за програмами академічної мобільності в університеті іншої країни може бути корисним. Навчання в закордонному університеті дає можливість отримати важливий досвід життя в іншій країні, освоїти міжкультурну комунікацію, добре засвоїти іноземну мову, отримати освіту вищої якості. На думку студентів, перш ніж їхати навчатися за кордон, треба бути готовим, здебільшого, до усної комунікації. Вони виступають за вивчення іноземної мови лише на безкоштовній основі; вважають, що участь у програмах міжнародної академічної мобільності повинна оплачуватися державою чи зацікавленими університетами.

Студенти з інтерактивним, адаптивним та конформним типами соціокультурної адаптації наполягають на обов'язковості вивчення на спеціальних курсах в університеті особливостей культури, освіти і науки країни, куди планується поїздка. Також вони охоче брали б участь у навчальних семінарах, присвячених інформуванню про різні види стипендій для участі в програмах міжнародної академічної мобільності.

Для студентів із ностальгічним типом соціокультурної адаптації в міжнародній академічній мобільності важливим є переважно засвоєння нових знань та мовленнєва практика. Проте вони нейтральні в ставленні до програм академічної мобільності за кордоном. Досвід навчання в закордонному університеті, на їхню думку, дасть можливість добре засвоїти іноземну мову. І тому вони висловлюються лише за початковий рівень усної і писемної комунікації, а оволодіння мовою станеться в процесі навчання в іншій країні. Проте іноземну мову готові вивчати до поїздки на безкоштовній основі. Фінансово брати участь в організації своєї поїздки для навчання у межах академічної мобільності ці студенти не бажають.

Студенти з депресивним типом соціокультурної адаптації до позитивів міжнародної академічної мобільності відносять здебільшого мовленнєву практику і менше – засвоєння нових знань. Вони не є позитивно налаштованими до навчання за її програмами. Навчання в закордонному університеті є привабливим для студентів саме по собі лише як корисний життєвий досвід, і знання іноземної мови може бути, на їхнє переконання, лише на початковому рівні. Вивчення іноземної

мови вони можуть здійснювати на безкоштовній основі; не готові нести витрати за навчання за кордоном самостійно.

Для студентів із відчуженим типом соціокультурної адаптації важливим у міжнародній академічній мобільності є засвоєння нових знань, проте, висловлюються сумніви щодо необхідності навчання за кордоном. Воно, на думку студентів, може дати лише корисну мережу професійних знайомств. На їхнє переконання, засвоєння мови на початковому рівні для навчання у закордонному закладі вищої освіти є достатнім. Вивчати іноземну мову з метою участі у програмах міжнародної академічної мобільності вони не бажають. Щодо фінансової участі в організації своєї поїздки для навчання студенти взагалі не дали відповіді.

Студенти з ностальгічним, депресивним та відчуженим типами соціокультурної адаптації вважають, що вивчення особливостей культури, освіти і науки країни, куди планується поїздка в межах міжнародної академічної мобільності, на спеціальних курсах в університеті не є обов'язковим. Стосовно участі у навчальних семінарах, присвячених інформуванню про різні види стипендій для участі в її програмах, вони відповідали або «не знаю», або «швидше, ні», або «ні».

При називанні студентами закладів вищої освіти, найпривабливіших для міжнародної академічної мобільності, 80,6 % осіб змогли назвати такий заклад. Це – студенти з інтерактивним, адаптивним та конформним типами соціокультурної адаптації. Зокрема, називались Оксфордський, Кембріджський та Бристольський університети, Варшавська Вища Гуманітарна Школа ім. Болеслава Пруса, Поморський університет у місті Слупську, Гданьський Університет, Краківський Педагогічний Університет (Педагогічний університет ім. Комісії громадської освіти), Вища школа суспільної психології у Варшаві, Сорбонна, Гарвардський університет, Університет Баррі, Чиказький університет, Білоруський державний педагогічний університет імені М. Танка. В окремих випадках студенти не називали закордонний заклад вищої освіти, проте, виявляли бажання навчатися неодмінно в певній країні. Лише 19,4 % опитаних осіб не дали відповіді на це питання.

Студенти обізнані щодо міжнародних стипендій і програм підтримки. Так, 75,2 % осіб знають про Campus Franc, Erasmus, DAAD, Fulbright. Вони є студентами з інтерактивним, адаптивним та конформним типами соціокультурної адаптації. На їхню думку, пошук таких стипендій і програм вони можуть проводити в Інтернеті самостійно, а також у цьому має допомагати відповідний відділ університету (допомогти визначитися з програмами; ретельно проаналізувати умови і можливостей кожного зарубіжного університету, куди планується поїздка).

Проте, 24,8 % студентів (із ностальгічним, депресивним, відчуженим типами соціокультурної адаптації та половина осіб із конформним типом) стосовно міжнародних стипендій і програм обізнаності не виявляли. Вони вагалися й у відповіді на питання про суб'єкта їхнього пошуку.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, отримані нами результати дозволяють констатувати те, що в ставленні до міжнародної академічної мобільності студентів із різною соціокультурною адаптацією існують як схожі, так і відмінні ознаки, які виявляються в когнітивному, емоційному, мотиваційному і поведінковому компонентах. Студенти з інтерактивним, адаптивним та конформним типами соціокультурної адаптації мають вищі рівні розвитку компонентів ставлення до міжнародної академічної мобільності, ніж студенти з ностальгічним, депресивним та відчуженим типами цієї адаптації. Причому в ставленні до міжнародної академічної мобільності студенти з інтерактивним типом соціокультурної адаптації мають найвищі за інші типи показники, а з відчуженим – найнижчі.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо в докладному вивченні кожного компоненту ставлення до міжнародної академічної мобільності в тих студентів, які мали досвід навчання за її програмами.

Список використаних джерел

Біль М. М. Мобільність населення: теоретична сутність і видова різноманітність / М. М. Біль // Економіка і суспільство. – 2016. – № 7. – С. 645–652.

- Гончарова Н. О. Кар'єрне проектування як фактор професійної підготовки майбутніх учителів / Н. О. Гончарова // Психологія і особистість. – 2015. – № 2(1). – С. 258–271.
- Свириденко Д. Б. Академічна мобільність: відповідь на виклики глобалізації: монографія / Д. Б. Свириденко. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – 279 с.
- Харченко А. С. Психологічні особливості особистості майбутнього вчителя / А. С. Харченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». – 2014. – Вип. 1. – Т. 1. – С. 263–269.
- Харченко А. С. Психологічний аналіз професійної спрямованості студентів-педагогів / А. С. Харченко // Наука і освіта. – 2015. – № 1. – С. 177–183.
- Юдіна Н. О. Дослідження полімотивації студентів у контексті теорії багатовимірної особистості / Н. О. Юдіна, Р. М. Білоус // Психологія і особистість. – 2017. – № 2 (12). – С. 194–203.

References

- Bil, M. M. (2016). Mobilnist naseleennia: teoretychna sutnist i vydova riznomanitnist [Mobility of population : theoretical essence and specific variety]. *Ekonomika i suspilstvo [Economy and society]*, 7, 645-652 [in Ukrainian].
- Honcharova, N. O. (2015). Kar'ierne proektuvannia yak faktor profesiinoini pidhotovky maibutnix uchyteliv [The career designing as a factor in professional training of future teachers]. *Psykhohihiia i osobystist [Psychology and personality]*, 2(1), 258-271 [in Ukrainian].
- Svyrydenko, D. B. (2014). Akademichna mobilnist: vidpovid na vyklyky hlobalizatsii [Academic mobility is answer for the calls of globalization]. Kyiv: Vydavnytstvo NPU imeni M.P. Drahomanova [in Ukrainian].
- Kharchenko, A. S. (2014). Psykholohichni osoblyvosti osobystosti maibutnoho vchytelia [Psychological features of the personality of the future teacher]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Psykhohichni nauky» [Scientific Journal of Kherson State University Series: Psychological Sciences]*, 1(1), 263-269 [in Ukrainian].
- Kharchenko, A. S. (2015). Psykholohichniy analiz profesiinoini spriamovanosti studentiv-pedahohiv [Psychological analysis of professional orientation of pedagogical students]. *Nauka i osvita [Science and education]*, 1, 177-183 [in Ukrainian].
- Yudina, N. O. & Bilous, R. M. (2017). Doslidzhennia polimotyvatcii studentiv u konteksti teorii bahatovymirnoi osobystosti [The study of students' polymotivation in the framework of the theory of

multidimensional personality]. *Psykhologhiia i osobystist [Psychology and personality]*, 2 (12), 194–203 [in Ukrainian].

A. Kharchenko

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF THE ATTITUDE TO INTERNATIONAL ACADEMIC MOBILITY OF STUDENTS WITH DIFFERENT SOCIO-CULTURAL ADAPTATION

The article presents the results of an empirical study that enlighten the psychological peculiarities of the attitude to international academic mobility of students with different socio-cultural adaptation.

Academic mobility of students is seen as a complex process of their personal and professional development. The attitude to international academic mobility is understood in the aggregate of the following components: cognitive (knowledge of the essence, structure, factors and main tendencies of international academic mobility; understanding of its role both in the context of a united European educational space and professional development of future specialists), emotional (feelings and emotions, connected with leaving the country for the purpose of studying at another educational institution for a certain period of time), motivational (the formation of motivation to plan and participate in the international academic mobility programs) and behavioral (accordance of students' actions and deeds with the requirements of international academic mobility programs).

It has been established that in the attitude to the international academic mobility of students with different socio-cultural adaptation there are similar and distinctive features, that are manifested in the cognitive, emotional, motivational and behavioral components.

It has been proved that students with interactive, adaptive and conformal types of socio-cultural adaptation have a higher level of attitude components development than students with nostalgic, depressive and estranged types of this adaptation. Moreover, students with the interactive type of socio-cultural adaptation have the highest rates in the attitude to international academic mobility, and students with the estranged type have the lowest.

Key words: *attitude, sociocultural adaptation, academic mobility, attitude to international academic mobility, student's personality.*

Надійшла до редакції 22.03.2018 р.